

УДК 336.227

Лук'яненко О. В.,*кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник Інституту економіки промисловості НАН України*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ

У статті запропоновано концептуальну схему дослідження податкового регулювання міжнародної торгівлі товарами з урахуванням економічних та інституційних умов країни, яка ґрунтується на аналізі теоретичних підходів до застосування фінансових інструментів у міжнародній торгівлі товарами.

Ключові слова: податкове регулювання, міжнародна торгівля, фінансові інструменти, зовнішньоекономічна діяльність, дохід, зовнішньоторгівельна політика, політика протекціонізму.

In the article we offer the research conceptual schema of tax regulation of international merchandise trade taking into account country's economic and institutional features, which is based on analysis of theoretical approaches of financial instruments application in international merchandise trade.

Key words: tax regulation, international trade, financial instrument, external foreign economic links, income, foreign trade policy, state protectionist policy.

Постановка проблеми. Стратегічні цілі зовнішньоекономічної діяльності, орієнтовані на інтеграцію країни до світових економічних структур, лібералізація зовнішньої торгівлі, надання підприємствам і організаціям можливості виходу на світові ринки – все це вимагає більш ґрунтовних досліджень різних аспектів зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі державної податкової політики у зовнішньоекономічних відносинах. Напрями подальшого удосконалення в цій сфері треба розробляти з урахуванням впливу, який має оподаткування на міжнародну торгівлю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема взаємозв'язку оподаткування і міжнародної торгівлі знайшла своє відображення в публікаціях таких зарубіжних фахівців:

S. Devarajan [10], M. Keen [13], P. Krugman [4; 15], A. Panagariya [17; 18], M. Shahe Emran [20], J.E. Stiglitz [20; 22], D. Tarr [23], J. Whalley [24]. Основні напрями досліджень охоплюють вплив окремих податків на торгівлю й економічний розвиток країни в цілому; вплив структури податків на склад і розміри зовнішньої торгівлі; аналіз чинників, що впливають на ефективність використання податків у міжнародній торгівлі, дослідження можливості скорочення мита з відповідним розширенням бази оподаткування непрямих податків тощо.

У працях вітчизняних учених І. Бураковського [5], В. Вишневського [1], О. Гребельник [2], Ю. Макогон [3], А. Соколовської [8] традиційно аналізуються інструменти, структура і механізми функціонування національної та міжнародної систем регулювання міжнародної торгівлі товарами, однак багато теоретичних аспектів митно-тарифного регулювання в сучасних інституційних і економічних умовах України вимагають подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Основною метою статті є визначення концептуальних основ дослідження податкового регулювання міжнародної торгівлі товарами з урахуванням економічних та інституційних умов країни, ґрунтуючись на аналізі теоретичних підходів до застосування фінансових інструментів у міжнародній торгівлі.

Для досягнення мети необхідно звернутись до теоретичних основ, що визначають взаємодію податків і зовнішньої торгівлі. Особливого значення набуває оподаткування в системі світогосподарських зв'язків, коли в умовах зростаючої інтеграції спрощується переміщення між країнами товарів, капіталів і чинників виробництва. Податкові структури в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, потрапляють під вплив багатьох факторів, у тому числі напрямів, за якими податки впливають на розмір і склад торгівлі. Доки податки використовуються лише для збільшення доходів держави, очевидно, що вони мають якнайменше впливати на розподіл ресурсів в економіці й не підривати міжнародної конкурентоспроможності, а отже, бути максимально нейтральними за своїм впливом на торгівлю.

Виклад основного матеріалу. Представники класичної течії економіки вважають, що зовнішньоторговельні податки у кращому випадку відносно зміцнюють торговельні позиції цієї країни, не надаючи їй абсолютного виграшу (тобто протекціоністська політика відносно чинників виробництва не приводить до абсолютного збільшення їхньої прибутковості) [6; 16, С. 8-13].

Неокласики та представники кейнсіанського підходу, на-

впаки, вважають, що за відсутності відповідних заходів контрагента подібні податки можуть збільшити прибутковість як відносно, так і абсолютно [11, С. 14-16; 15, С. 4].

У міжнародній економіці існують два основні підходи до використання фінансових інструментів у зовнішній торгівлі. Перший, ґрунтуючись на ідеях представників класичної економічної науки, розвиває принцип свободи торгівлі (free trade, laissez-faire) [6; 19; 21] – ситуації, за якої відсутні штучні перешкоди, такі як: тарифи і нетарифні бар’єри [12].

Другий підхід стосується обґрунтування державного втручання в міжнародний товарообіг для сприяння його зростання з урахуванням інтересів національного добробуту, у тому числі використовуючи фінансові інструменти зовнішньоторговельної політики. Найбільше визнання в цьому відношенні одержали ідеї Дж. М. Кейнса [14].

На рівні теоретичної моделі передбачається, що вільна торгівля приводить до появи додаткових вигод, оскільки дозволяє уникати втрат від викривлень у виробництві та споживанні, пов’язаних із митним захистом. Використання мита має своїм наслідком появу чистих втрат для економіки, які виникають через викривлення мотивів поведінки як виробників, так і споживачів. І навпаки, перехід до вільної торгівлі усуває ці викривлення і збільшує національний добробут.

У цілому розгляд ринкової рівноваги з використанням моделі “попит-пропозиція” підтверджує той висновок, що розвиток міжнародної торгівлі може надавати вигравш усім країнам. Однак якщо у країні-експортері чистий вигравш виникає в результаті перевищення вигод виробників над втратами споживачів продукції, то у країні-імпортері, навпаки, загальний приріст добробуту забезпечується за рахунок більшого вигравшу споживачів, а виробники продукції, що конкурує з імпортом, несуть втрати. Цей висновок є принципово важливим для пояснення причин державного втручання у сферу зовнішньої торгівлі [9, С. 59].

Одним із головних аргументів протекціонізму – державної політики обмеження зовнішньої торгівлі з метою захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції – є критика теорії зовнішньої торгівлі з позицій захисту національного добробуту, що впливає безпосередньо з аналізу вигравшів і втрат. Вигода від застосування експортного й імпортного мита може бути протиставлена виробничим і споживчим втратам, які виникають від викривлення мотивів поведінки виробників і споживачів. Однак можливий і такий випадок, коли вигода від поліпшення умов торгівлі після введення зовнішньоторговельних

податків перевищить втрати від неї.

Головна передумова поліпшення умов торгівлі внаслідок введення мита – наявність у країні ринкової влади, тобто здатності одного або групи продавців (покупців) у країні впливати на ціни експорту і/або ціни імпорту [7, С. 480].

Крім цього, критика свободи торгівлі ґрунтується на тому, що поняття виграшу для виробника і виграшу для споживача, використовувані в теоретичній моделі "free trade", не дозволяють коректно визначити розміри вигравів і втрат. До причин цього належать недосконалість ринків праці та капіталу, що не надають ресурсам можливості швидкого перетікання до галузей, які приносять найбільшу віддачу, і стримують перетікання технологій із нових галузей або тих, що динамічно розвиваються [4; 11, 5; 24, 9-10].

Таким чином, існують логічно обґрунтовані аргументи на користь відхилення від принципів вільної торгівлі. Поліпшення умов торгівлі й усунення дефектів ринкового регулювання теоретично виправдовує використання зовнішньоторговельних податків як інструменту збільшення національного добробуту.

Однак реалізація принципів протекціонізму в міжнародному оподаткуванні найчастіше зіштовхується з проблемами застосування єдиних і диференційованих ставок зовнішньоторговельних податків. Існують різні думки з приводу того, якими повинні бути ці ставки з позиції збільшення національного добробуту і зниження диспропорцій, викликаних використанням цих податків.

Фінансовій науці відомі два основних підходи до розгляду проблеми єдиних і диференційованих ставок податків у зовнішній торгівлі. Представники політичної економії торгівлі [13; 23] вважають, що заміна диференційованих ставок зовнішньоторговельних податків на єдину ставку є найбільш ефективним інструментом мінімізації диспропорцій торговельної політики. До прихильників цього принципу належать економісти таких організацій як Всесвітній банк і МВФ, які працюють з урядами більшості країн, що розвиваються. Навпаки, представники академічної науки [17; 18], спираючись на теорію оптимальності з позицій захисту національного добробуту, не розглядають єдину тарифну ставку як дієвий інструмент зовнішньоторговельної політики уряду.

Вибір типу митного тарифу у зовнішній торгівлі товарами залежить від сформованих економічних та інституціональних умов, а також цілей, якими керується уряд країни. Зокрема, використання уніфікованого митного тарифу може мати наслід-

ком зниження витрат адміністрування, зниження тиску лобі, дотримання горизонтальної рівності, зниження обсягів контрабанди та рівня корупції. Використання диференційованого митного тарифу може ефективно захищати галузі промисловості, що розвиваються, покращити умови торгівлі за наявності монопоного стану у галузі, надати стратегічну перевагу в галузях із надлишковими прибутками, які щільно концентровані на світових ринках, мінімізувати викривлюючі витрати виробництва і споживання тощо.

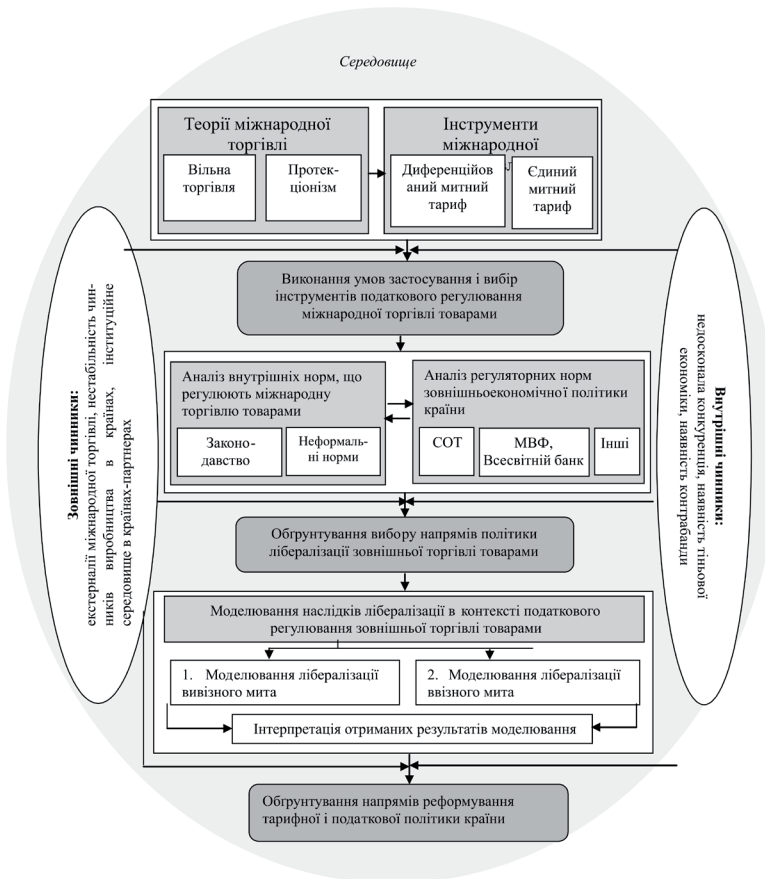

Рис.1. Концептуальна схема дослідження податкового регулювання міжнародної торгівлі товарами з урахуванням інституційних умов країни

Проте слід зазначити, що всі переваги, властиві тому чи іншому типу митного тарифу, виникають за певних інституційних і економічних умов, наприклад, за наявності монопольної влади на ринках, залежно від типу конкуренції підприємства (за ціною або обсягами збуту на ринках) тощо [17; 18; 23].

Висновки. Спираючись на вищевикладене, можна запропонувати концептуальну схему дослідження податкового регулювання міжнародної торгівлі товарами з урахуванням економічних та інституціональних умов країни (рис.1).

Таким чином, сучасні дослідження не дають однозначних висновків щодо доцільності державного регулювання міжнародної торгівлі товарами і щодо оптимального митного тарифу, через те що на практиці все залежить від інституціональних особливостей окремої країни. Тому напрямком подальших досліджень стосовно лібералізації зовнішньої торгівлі країни має стати поглиблений шляхом урахування національної специфіки аналіз особливостей митно-тарифного регулювання торгівлі товарами.

Література

1. Вишнеvский В.П. Принципы международного налогообложения в контексте налоговой нейтральности / В.П. Вишнеvский, А.В. Гречишкин // Экономика промышленности: сб. науч. тр. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2004. – С.100-108.
2. Гребельник О.П. Митно-тарифна політика за умов трансформації економічної системи / О.П. Гребельник. – К.: КНТЕУ, 2001. – 488 с.
3. Економічні наслідки приєднання України до Світової організації торгівлі / Ю. Макогон, М. Янковський, М. Марченко, І. Хаджинов // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С. 29-35.
4. Кругман П. Международная экономика: Теория и политика / П. Кругман, М. Обстфельд.: 5-е междунар. изд. – Спб. и др.: Питер, 2003. – 831 с.
5. Міжнародні економічні відносини: Система регулювання міжнародних економічних відносин / [Філіпенко А.С., Балакін Р.Л., Будкін В.С., Бураковський І.В., Вергун В.А.]. – К.: Либідь, 1994. – 254 с.
6. Рикардо Д. О внешней торговле [Электронный ресурс] / Д. Рикардо. – Режим доступа: http://economicus.ru/cgiise/gallery/frame_rightn.pl?type=in&links=,./in/ricardo/works/ricardo_w1_7.txt&img=works.jpg&name=ricardo&list_file.
7. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М.: Инфра-М, 2003. – 608 с.
8. Соколовська А. М. Суть та інструменти митної політики /

А.М. Соколовська, М.А. Богорад // Фінанси України. – 1998. – №3. – С. 64-72.

9. Холопов А. Выигрыш от внешней торговли и распределение доходов / А. Холопов // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – №10. – С. 56-69.

10. Devarajan S. The whys and why nots of export taxation / S. Devarajan, D. Go, M. Shiff – Washington, D.C.: The World Bank, 1996. – 32 p.

11. Frenkel J. Basic concepts of international taxation / J. Frenkel, A. Razin, E. Sadka // NBER. – 1990. – №3540. – 34 p.

12. Glossary of International Economics by Alan Deardorff [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-personal.umich.edu/~alandear/glossary/html>.

13. Keen M. Coordinating tariff reduction and domestic tax reform / M. Keen, J.E. Lightart // IMF. – 1999. – №99/93. – 20 p.

14. Keynes J. M. The end of laissez-faire / J. M. Keynes. – London: L. & Virginia Woolf, 1927. – 53 p.

15. Krugman P. Technology, trade and factor prices / P. Krugman // NB16. ER. – 1995. – №5355. – 49 p.

17. Maneschi A. How new is “The New Trade Theory” of the past two decades? / A. Maneschi // Nashville. – №00-W27. – Vanderbilt University, 2000. – 20 p.

18. Panagariya A. Political economy arguments for the uniform tariffs / A. Panagariya, D. Rodrik // NBER. – 1991. – №3661. – 31 p.

19. Panagariya A. The economics and politics of uniform tariffs / A. Panagariya // College Park. – University of Maryland, 1996. – 17 p.

20. Ricardo D. On foreign trade [Електронний ресурс] / D. Ricardo // Library of economics and liberty. Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Ricardo/ricP2a.html#Ch.7,%20On%20Foreign%20Trade>

21. Shahe Emran M. Equity and efficiency in tax reform in developing countries / M. Shahe Emran, J. Stiglitz. – New York: Columbia University, 2007. – 42 p.

22. Smith A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nation23. s / A. Smith // In: Revenue of the Sovereign or Commonwealth. – Lausanne: MetaLibri, 2007. – 754 p.

24. Stiglitz J. More instruments and broader goals: moving toward the post-Washington consensus [Електронний ресурс] / J. Stiglitz // Global Policy Forum. – Режим доступу: <http://www.globalpolicy.org/soecon/bwi-wto/stig.htm>.

25. Tarr D. On the design of tariff policy: a practical guide to the arguments for and against uniform tariffs / D. Tarr. – Washington: The World Bank, 2000. – 15 p.

26. Whalley J. Taxes and Trade / J. Whalley. – London, Ontario: The University of Western Ontario, 2002. – 33 p.